५) चंडचूडस्स णियमो

देवेंद्रगणी ऊर्फ आचार्य नेमिचंद्रसूरी यांनी अकराव्या शतकात महाराष्ट्री प्राकृत भाषेमध्ये 'आख्यानकमणिकोश' या नावाचा त्रेपन्न गाथांचा छोटा पण महत्त्वाचा ग्रंथ लिहिला. आचार्य आम्रदेवसूरींनी या ग्रंथावर इ.स. ११३४ मध्ये चौदा हजार श्लोकप्रमाणाचा प्रचंड टीकाग्रंथ रचला. यात लोकव्यवहार, धर्म व उपदेशप्रधान अशा अनेक कथा समाविष्ट केल्या आहेत. सर्व कथा पद्यात असल्या तरी त्यामध्ये ही चंडचूडाची एकच कथा गद्यात आहे. या ग्रंथामध्ये १२७ आख्यानके (कथा) असून बहुतांश कथा प्राकृत भाषेत आहेत. काही कथा संस्कृत व अपभ्रंश भाषेतही रचल्या आहेत.

आम्रदेवसूरींनी या कथेच्या माध्यमातून जीवनातील व्रत किंवा नियम ह्यांचे महत्त्व पटवून दिले आहे.

अत्थि इहेव भारहे वासे सुहत्थलाभिहाणो णाम गामो। तम्मि अ एगो कुलपुत्तओ परोवहसणसीलो सहावकुडिलो चंडचूडाभिहाणो परिवसइ। अवरो वि तग्गिह-समीवे दुग्गयाभिहाणो कुंभआरो खल्लिहडओ। सो अ चंडचूडो पइदिणं पेच्छइ रविकिरणेसु झलझलायंतं तस्स खल्लिं। तं दट्ठूण सो दुग्गयं उवहसइ।

अण्णया एगो महामुणी सुहत्थलम्मि समागओ। चंडचूडो पासइ साहुसमीवे सावयाइजणं मज्ज-मंसाइ-णियमे गिण्हंतं। उवहासपरो सो तत्थागंतूणं पभणइ 'भो!

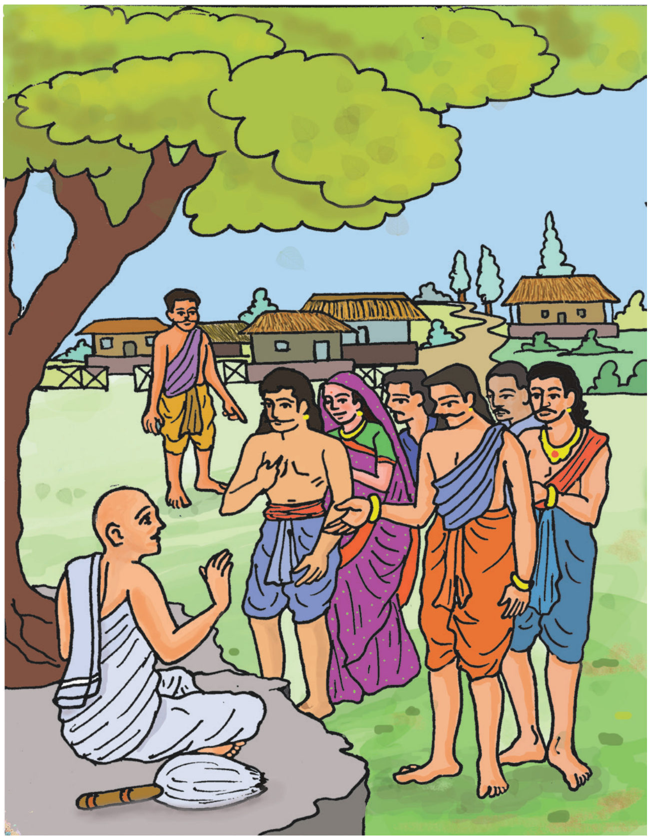

जइ एयारिसेहिं णियमेहिं धम्मो भवइ ता अहमवि एअस्स दुग्गयकुंभारस्स खल्लिं ण पेच्छामि ताव ण भुंजामि, मज्झ वि होउ एस णिअमो'। मुणिणा भणिअं 'जइ णिच्छएण परिपालेसि ता अत्थि फलं'। गहिओ अ अवण्णाए णिअमो, पालेइ अ तं तहा कल्लाणभायणत्तणेण सम्ममेसो।

अण्णया अ गओ सो कुंभयारो अणुग्गए चेव दिवसअरे मट्टियाखणणत्थं। जायमवरण्हं। सुइरं णिरिक्खिओ वि ण दिट्ठो कुंभआरो। दढपइण्णत्तणओ ण भुंजए एसो। पुच्छिओ भारिआए- 'किं ण भुंजसि?' भणियं च णेण- 'मए एरिसो णियमो अंगीकओ'। तीए पणयपुव्वमुवहसिओ- 'तुज्झ वि केरिसो णियमो?' तेण भणियं- 'भद्दे! मा भणसु एवं। पडिवण्णाणिव्वहणे केरिसं पुरिसत्तणं?' तओ तीए तस्स णिच्छअं जाणिऊण पुच्छियाणि दुग्गयमाणुसाणि। भणियं च तेहिं गओ मट्टिया-णिमित्तं खाणीए। तत्थेव गओ चंडचूडो तद्दंसणत्थं।

एत्थंतरे दुग्गओ मट्टियाखणणत्थं कुद्दालिआए पहारे देइ। एगप्पहारेण अ णिहाणभायणं खणक्खणेइ। 'दिट्ठो दिट्ठो' त्ति भणिऊण वलिओ चंडचूडो। दुग्गएण संकिएण 'णायमणेण' ति वालिओ। तेण वि चंडचूडेण भिउडिं वंकं काऊण भेसिऊण कुंभआरो भणिओ- 'मम पुव्विल्लएहिं एत्थ दव्वं णिहाणीकयासि'। तहवि कुंभारस्स दीणारसहस्सं दाऊण वसीकयं दविणजायं। जाओ य चंडचूडो दव्वपहावेण जणपूयणिज्जो। कुणइ अ चाय-भोग-विलासाइयं। सव्वजणा तस्स बहुमाणं देंति।

चिंतियं च तेण चंडचूडेण अणुभूय-णियमफलेण- 'अहो! मे पयइकुडिलत्तणं। अहो! मे पुरिसाहमत्तणं।

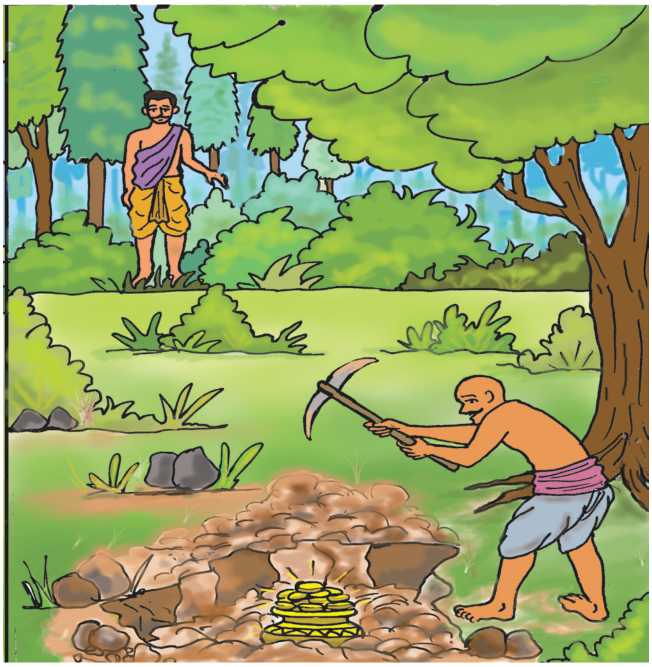

अहो! मे परलोयणिरवेक्खत्तणं। जेण मए सुतिक्खतुंडेण परमम्मवेहिणा सव्वजणा संताविआ। परोवआरणिरआ, समसत्तुमित्ता तारिसा साहुणो वि 'एए सुवड्डया, असंबद्धभासिणो, भोगंतरायकारय' त्ति पावकम्मुणा णिंदिआ। एए वि सावआ जीव-दयापरायणा, असच्चवावारविरया, पर-दव्वावहारभीरुणो, सकलत्तसंतुट्ठा अपरिमिअ-परिग्गह-राइभोयण-मज्ज-मंसाइ-परिभोयणियत्त-चित्ता अयाणमाणेण मए उवहसिया। पेच्छ, मम उवहासपरस्स वि एरिसं, एत्तिअं णिअमफलं जाअं।'

तओ तेण तक्काले चेव दुवालसविहो सावयधम्मो गहिओ। अणंतरं मुणी होऊण मुणिधम्मं सम्मं पालेइ। आउक्खए पत्तो सो सग्गं। तओ चुओ कमेण पाविही परमपयं।

सद्दत्था

सुहत्थलाभिहाणो – शुभस्थल नावाचे (गाव)
परोवहसणसीलो – दुसऱ्याची थट्टा करण्याचा स्वभाव असणारा
सहावकुडिलो – स्वभावाने दुष्ट असणारा
खल्लिहडओ – टक्कल असलेला
झलझलायंतं – झळाळणारे
मज्जमंसाइणियमे – मद्यमांस इत्यादी त्यागासंबंधीचे नियम
गिण्हंतं – घेत असताना
परिपालेसि – पाळशील, पालन करशील
अवण्णाए – तिरस्काराने, उपहासाने
कल्लाणभायणत्तणेण – कल्याणासाठी पात्र होऊ या हेतूने
मट्टियाखणणत्थं – माती खणण्यासाठी
दढपइण्णत्तणओ – कठोर प्रतिज्ञा घेतल्यामुळे
तीए पणयपुव्वमुवहसिओ – ती नम्रपणे खोचक हसली. (नम्रपणे उपहासाने तिच्याकडून (तो) हसला गेला) (कर्मणी रचना)
पडिवण्णाणिव्वहणे –पडिवण्ण+अणिव्वहणे–स्वीकारलेले पार न पाडण्यात/पालन न करण्यात
कुद्दालिआए – कुदळीने
णिहाणभायणं – खजिन्याचे पात्र/भांडे
खणक्खणेइ – खणखणले, वाजले
वलिओ – वळला, मागे फिरला
वालिओ – वळविले, परत बोलावले
भेसिऊण – घाबरवून/ भीती दाखवून
पुव्विल्लएहिं – पूर्वजांनी
चायभोगविलासाइयं – त्याग-भोग-विलास इत्यादी
पयइकुडिलत्तणं – स्वभावत: असणारा कुटिलपणा
सुतिक्खतुंडेण – धारदार मुखाने (वाणीने), दुखावणाऱ्या शब्दांनी
परमम्मवेहिणा – दुसऱ्याच्या मर्मावर (दुखऱ्या नसेवर) घाव घालणाऱ्या
सुवड्डया – गलेलठ्ठ, जाडजूड
भोगंतरायकारय – भोग/विलास यामध्ये विघ्न निर्माण करणारे
अयाणमाणेण – न जाणता, अजाणतेपणाने
दुवालसविहो – बारा प्रकारची व्रते : (१) अहिंसा, (२) सत्य, (३) अचौर्य, (४) ब्रह्मचर्य, (५) अपरिग्रह, (६) दिग्व्रत, (७) देशावकाशिक, (८) अनर्थदंडत्याग, (९) भोगोपभोगपरिमाण, (१०) सामायिक, (११) प्रोषधोपवास, (१२) अतिथिसंविभाग
सम्मं – चांगल्या प्रकारे
आउक्खए – आयुक्षय, आयुष्य संपल्यावर
चुओ – च्युत झाला, इथे च्युत होवून असा अर्थ आहे
पाविही – प्राप्त करेल, मिळवेल